

MARTÍ-BADIA, Adrià (2020): *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 316 p.

Els renaixentistes valencians davant la llengua

La Biblioteca Sanchis Guarner —de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, IIFV—, que, d'ençà de la desaparició del fundador, dirigeix amb prestància el professor Antoni Ferrando, enfila la recta definitiva que mena a la fita memorable de la centena de títols publicats. La col·lecció acaba de donar a llum, amb el número 92, *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*, d'Adrià Martí-Badia.

Martí-Badia és un jove professor de català, que alterna la docència en un institut de secundària amb la que imparteix al Departament de Català de la Universitat de València, en el qual comparteix la condició de professor associat amb la d'investigador i membre de la Unitat per a l'Educació Multilingüe, entitat també vinculada a l'IIFV. Els seus centres d'interès en la recerca es concentren en la cultura dels segles XVIII i XIX, especialment al País Valencià i en el camp de les ideologies al voltant de la llengua, dins del qual ha estudiat l'obra de Marc Antoni d'Orellana i de Vicent Boix. En aquesta mateixa línia va dur a terme la investigació que ha constituït la seva tesi doctoral, de la qual *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)* n'és una part, ara exposada en versió reelaborada. Recordem que ens en va oferir un tast, durant el dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (2015), amb la comunicació que hi va presentar sota el títol «La posició dels renaixentistes valencians davant els postulats de la filologia romànica sobre el valencià».

D'entrada, ens congratulem amb l'autor d'haver publicat el seu primer llibre, el qual augura una futura producció investigadora densa i valuosa. Segurament, n'és una garantia que hagi fet el seu debut com a autor precisament dins la prestigiosa Biblioteca Sanchis Guarner. Hi ha entrat amb l'aval del doctor A. Ferrando, que fou el director de la tesi doctoral de Martí-Badia i ara li prologa el llibre.

A més de la introducció, l'obra comença amb dos capítols dedicats a presentar el context en què es desenvolupa el tema central: l'un tracta de la recepció dels postulats de la filologia romànica respecte de la identificació de la llengua catalana, i l'altre, de la complexitat de la qüestió onomàstica referent a aquesta mateixa llengua. Tots dos són situats en el marc del conjunt dels Països Catalans (sense desatendre la Catalunya del Nord ni la Franja), un plantejament que cal agrair i que tot sovint és ignorat en tractats semblants. Tant en l'un com en l'altre d'aquests dos capítols, tot d'una hi guanya protagonisme la qüestió de la nomenclatura que la Renaixença catalana va emprar per referir-se a la llengua, una qüestió que ha estat capaç de guanyar-se l'atenció dels analistes de la cultura de casa —i, de rebot, d'un públic vast, en concret, a la societat valenciana— fins avui mateix, fins al punt que a hores d'ara hem de considerar la qüestió de noms un debat tediós, per dir-ho de manera indulgent.

D'aquesta mena de noms, el que va fer més fortuna a l'època va ser, sense comparació, el tòpic *llemosí*. Martí-Badia també hi dedica una atenció especial i recorda que, al País Valencià, «el llemosinisme onomàstic pervisqué més temps que a la resta de territoris de llengua catalana». Així doncs, potser és oportú que hi afegim, ni que sigui de passada, alguna reflexió a l'entorn d'un fenomen que ha tingut el seu pes en la mentalitat idiomàtica dels valencians.

Com és sabut, el terme comptava amb una tradició de segles i, en qualsevol cas, a l'època que ací tenim present, havia esdevingut especialment confusori, a causa del seu caràcter polisèmic i de la laxitud amb què se'l feia funcionar; de fet, tot sovint ha estat pres com a comodí que es fa servir per múltiples interpretacions. En efecte, *llemosí* tant podia significar que la llengua dels valencians era de condició occitana, com podia referir-se a la llengua dels nostres clàssics medievals, i encara, servia per indicar la modalitat idiomàtica amb què eren elaborats els versos de la Renaixença. Etcètera. Clar i ras, *llemosí* connotava diverses modalitats lingüístiques; no pas, però, la llengua d'ús real i viu. Ben mirat, era la denominació d'un llenguatge «imaginat», no pas viscut. Sospito que ací tenim la raó per la qual el

terme tingué una acceptació entusiàstica per part del felibrisme, en concret de la colla d'escriptors que rimaven en llemosí alhora que, en els seus cercles socials —sense excloure'n l'àmbit familiar—, s'hi relacionaven en espanyol. La indicació convé tenir-la ben present a l'hora d'avaluar el fenomen llemosinista, tant en la seva variable estrictament terminològica com, de manera molt especial, en la càrrega ideològica que contenia. No seré jo qui negui que *llemosí* també va funcionar amb una significació mereixedora de ser considerada enginyosa i, doncs, acceptable, com a recurs tàctic per superar la vidriosa «qüestió de noms», que a la Renaixença començava a manifestar-se com a font de problemes.

En qualsevol cas, personalment considero força optimista, potser voluntariós, el diagnòstic del doctor Martí-Badia segons el qual entre els escriptors valencians adeptes al terme *llemosí* són majoria els que el fan servir com a manifestació de la visió que tenen del valencià com a component del conjunt de la llengua catalana. En aquest punt, la meua cautela es basa en la complexitat que mostra l'anàlisi del cas, en les fluctuacions que l'ús del terme presenta i en la diversitat de situacions en què és emprat fins i tot per un mateix escriptor. Decididament, «la complexitat de la qüestió onomàstica» aplicada al català, que el nostre autor no s'està de detectar —i no solament entre els textos valencians— mostra un plus de dificultats en l'ús concret del terme que va consagrar el felibrisme.

La part central del llibre està dedicada a l'anàlisi de la consciència de la llengua pròpia que tenien els valencians al temps de la Renaixença. Així doncs, el marc cronològic del fenomen el delimiten dos referents emblemàtics: d'una banda, el 1854, l'any de la publicació de l'article «La llengua catalana», d'Antoni de Bofarull i, de l'altra, l'any 1906, el del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Sens dubte, dues fites ben significatives. Notem, així mateix, que l'obra compta amb un precedent clàssic, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980), d'A. Ferrando, al qual hem d'afegir la publicació de J. Rafael Ramos, *La qüestió lingüística en la premsa de Castelló de la Plana (1834-1938)* (1989).

Així com el marc temporal de la recerca està prou justificat i alhora indicat en termes nítids, la matriu del llibre, el seu tema angular, potser reclama alguna reflexió introductòria. En concret, tenir *consciència d'una llengua*, què vol dir?; això és, quins components abraça, la tal consciència? Personalment, considero que són preguntes ací pertinents i, en conseqüència, demanen alguna puntualització.

A l'obra que comentem, la consciència de la llengua que tenen els valencians de la Renaixença es manifesta de manera prioritària mitjançant tres elements fonamentals: el nom, la identitat i l'origen de la llengua. Fixem-nos que aquest mètode de radiografia de la llengua correspon, amb considerable precisió, amb la ideologia lingüística que va fer triomfar entre nosaltres el felibrisme. Limitar la consciència de la llengua al nom, la identitat i l'origen implica reduir aquesta consciència a factors d'ordre purament identitari; aleshores ens situem, doncs, en un enfocament de base ontològica, que deixa de banda el component angular de les llengües, el qual no és cap altre que el seu ús; de manera correlativa també resta al marge la funció determinant que les llengües exerceixen al si dels corresponents collectius socials. Ben mirat, què són les llengües sense l'ús, sinó venerables fòssils? Definitivament, al costat d'aspectes com el nom, l'origen i la identitat, la *consciència lingüística* comprèn també la lleialtat o la deserció, la vindicació de l'oficialitat o l'acceptació de la minorització, els prejudicis i els complexos per raó d'idioma, etc. Crec que, enfocada la qüestió des d'una tal perspectiva, hom pot afinar en el diagnòstic de la consciència lingüística.

De tota manera, ha esdevingut habitual en la cultura catalana el fet d'abordar l'estudi de les actituds davant la llengua amb criteris de caire filològic, amb preferència clara d'aquests per damunt dels aspectes sociolingüístics. Precisament, *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)* se situa en la línia d'una tal tradició.

Mitjançant una recerca intensa i atenta en el vast camp de la premsa periòdica, completada amb la revisió d'obres significatives, Martí-Badia confecciona un repertori admirable de trenta-cinc escriptors, que redistribueix en tres categories d'autors (que etiqueta d'unitaristes, particularistes i secessionistes), establertes en funció de les respectives actituds idiomàtiques. Cal reconèixer que la nòmina comprèn prou figures rellevants de la Renaixença valenciana com perquè l'inventari sigui reconegut com a representatiu de la ideologia idiomàtica de l'època.

Ara: tot i que segurament hi haurà força unanimitat en el reconeixement del mèrit i del valor que té la recerca duta a terme per establir el perfil dels autors que integren la llista, convé tenir present que les divergències hi apareixeran a l'hora d'acceptar els diagnòstics que fa l'autor del llibre respecte de cadascun dels renaixentistes analitzats. A primera vista sobta que entre el món dels lletraferits de la Renaixença valenciana —exactament entre els trenta-cinc que inventaria—, no en siguin més que un parell els secessionistes, això és, els que defensaven que el valencià és una llengua diferent de la catalana.

Naturalment, la «consciència lingüística» de la Renaixença era una derivació immediata del felibrisme, a partir del qual, doncs, s'ha d'explicar. I recordem que en el relat construït pels felibres —amb l'embolic semàntic que generava el terme *llemosí*, com hem indicat adés— hi surava una idea força, exactament la de la pretesa ruptura —heus ací el factor clau— que s'havia produït en la transmissió de la llengua. La tal ruptura devia situar-se —segons aquest fil argumentatiu— durant el període d'uns tres-cents anys compresos entre els segles XVI i XIX. El relat es completava amb aspectes com els següents: havíem tingut una llengua, d'origen medieval, robusta i gloriosa (els noms de Jaume Roig i Ausiàs March, Martorell i Rois de Corella hi aportaven l'excel·lència dels clàssics, al costat de l'inevitable sant Vicent Ferrer, «l'apòstol del valencià»), la qual, però, va esdevenir un vulgar dialecte, tan degradat i inepte que es feia difícil de connectar amb aquell passat gloriós.

Dins aquest esquema mental, el recurs al *llemosí* era un invent que jugava a favor de la desorientació davant el tema candent de la llengua, precisament el que constituïa la raó de ser de la *renaixença*: fer-la renaixer en tots els àmbits socials. Aleshores, tant l'èmfasi en el terme *llemosí* com la vindicació del gentilic *valencià*, especialment en les situacions en què esdevenien susceptibles de significar la desconexió respecte del conjunt de la llengua catalana i fins i tot respecte del valencià usual a l'època, no eren sinó mostres d'un complex d'inferioritat i de mala consciència, davant la societat lleial a la llengua del país.

Dins aquest panorama d'afeccions i renúncies, de valors i de tòpics, que mirava de controlar i generar la direcció de Lo Rat Penat, s'hi produïen les actituds que són recollides i classificades a *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*.

Que els criteris de classificació vigents al llibre generaran discrepància no solament ha de ser una reacció normal sinó que constituirà una mostra de l'interès que ha de suscitar. Per començar, ja he manifestat la meua sorpresa per la baixa representació amb què hi figura el secessionisme idiomàtic de la Renaixença valenciana, un honor dubtós que comparteixen el capellà de Balones, J. Martí i Gadea i el vila-realenc Josep Nebot, l'«il·lustrat boticari que lo mateix fa unguent del perrillo que una octava real», segons el seu amic Ramir Ripollès.

Així mateix se'm fa difícil d'entendre que Francesc Vilanova figuri dins la casella dels «particularistes». Personalment, no sols el veig entre els «unitaristes» més inequívocs, sinó que el seu article, extens i esplèndid —que constitueix la base de la radiografia que el llibre fa de l'autor—, «Un opúsculo de Viciàna», el qual havia estat publicat a la *Revista de Castellón*, figura, sens dubte, entre els treballs filològics conspicus sobre el català apareguts al País Valencià durant la segona meitat del segle XIX.

Un altre cas, també catalogat per Martí-Badia entre els particularistes, que mereix una atenció especial és el de Gaetà Huguet Breva. Formava part integrant del grup selecte de la mesocràcia reformista castellenca que sostenia la *Revista de Castellón* citada («científico-literaria», remarquem-ho) i, uns anys més tard, *Ayer y Hoy*. En aquesta última hi va publicar el treball «Notes valencianistes», que és l'únic text que pren en consideració *La consciència lingüística dels valencians* per traçar el perfil lingüístic del federal castellanenc. I s'ha de reconèixer que la seva personalitat, d'una dimensió extraordinària, definida justament per l'actitud i compromís davant la llengua, resta esbiaixada al llibre que comentem, el qual centra l'atenció en les denominacions amb què Huguet es refereix a la llengua i en els tòpics amb què en descriu l'origen. Martí-Badia tampoc no ha tingut en compte, de manera significativa, indicacions suggeridores d'Huguet com ara la distinció entre el «moviment literari» i el «moviment llengüístich», així com la proposta subsegüent d'integrar-los: «cal que lo conexement del nostre llenguatge literari forme part integrant de l'educació de tot valencià mijanament cult». Al capdavant, hi propugna que la llengua dels valencians «és tant breu, sintètica y apta pera el comerç y treball com

l'inglesa». Per aquest camí arribarem a establir el perfil lingüístic del patriarca Huguet, el burgès castellanenc que mai no feia servir la llengua espanyola i que en un article, concís però fonamental, declarava l'any 1882 que «la centralisació secà la paraula dels nostres llavis», enfront de la qual hi vindicava «lo perfeccionament y generaliació de la nostra llengua»; proveït d'un anticastellanisme sense esclatxes, considerava «madastra» la llengua de Castella. Es mantingué adepte a Lo Rat Penat fins a la mort i tanmateix a fe que el republicà Huguet fou l'antítesi del ratpenatisme felibre. Quin sentit té, doncs, etiquetar-lo de «particularista»? Respecte de la llengua (de la catalana, per bé que ell abominava aquesta denominació), la percepció, la consciència i la lleialtat que hi mantingué Huguet no eren pas ni més febles ni més confuses que les de, posem per cas, Querol, Puig i Torralva o Teodor Llorente, eximis autors «unitaristes».

I bé. La raó d'haver-me permès les observacions precedents no és cap altra sinó el meu interès a posar de manifest la complexitat —començant per la recerca a les hemeroteques— que representa dur a terme una proposta tan ambiciosa com l'anàlisi de la consciència lingüística del país durant la Renaixença. Tot comptat i debatut, *La consciència lingüística dels valencians* excel·leix com una contribució meritòria, per descomptat impagable, a l'estudi que tenim pendent de la sociologia del llenguatge de l'etapa que va ser clau com a antesala del valencianisme polític.

Els trenta-cinc autors analitzats cobreixen un ampli espectre ideològic, social i de procedència geogràfica; ben mirat, integren una selecció representativa i satisfactòria per l'objectiu de la recerca. Considero especialment interessants els apartats dedicats a Vicent Boix, Ferrer i Bigné, Teodor Llorente, Benvingut Oliver, V. V. Querol, Josep Bodria, Roc Chabàs i Constantí Llombart. I aprofito l'avinencesa per suggerir que mereixen formar part d'un estudi com el que comentem els castellanencs Ramir Ripollès i Carles Llinàs, sense oblidar Josep Ribelles Comín, també castellanenc, aveïnat a Barcelona, i Pasqual Boronat i Barrachina, de Penàguila, a l'Alcoià.

Deixeu-me, finalment, manifestar l'ansietat amb què lleigeixo el diagnòstic que al seu llibre fa Martí-Badia, segons el qual el particularisme i el secessionisme lingüístics que estudia cal entendre'ls «dins la conjuntura de politització creixent de la Renaixença catalana». L'afirmació reclama alguna perfrasi aclaridora; altrament i tal com està formulada, és susceptible de ser interpretada en el sentit que l'aparició del ratpenatisme reaccionari és imputable a la progressió del fenomen de conscienciació nacional de la Renaixença al Principat. Una tal interpretació no la consideraria acceptable, de cap manera. Ben al contrari, em sonaria a la infàmia llançada per la tercera via inculpant Joan Fuster de les vileses filofeixistes del blaverisme. En una direcció inversa, goso plantejar que sense el Principat (inclosa la seva projecció mallorquina) costa d'imaginar que hagués aparegut cap dinàmica de conscienciació lingüística a la societat valenciana del Vuit-cents, ni tan sols la Renaixença domèstica.

Ho deixarem ací. Sigui benvinguda a la República de les lletres *La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)*, que inaugura el que ha de ser un camí llarg amb abundants fites rellevants en la investigació filològica.

Vicent PITARCH I ALMELA
Institut d'Estudis Catalans

MAS I FORNERS, Antoni (2020): *Llengua, terra, pàtria, nació. L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca (segles XIV-XVII)*. Palma: Edicions Documenta Balear, 388 p.

Quinze anys després de la publicació d'*Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant el segle XIV i XV* (2005), Antoni Mas retorna a la qüestió (si es pot dir així, perquè al llarg d'aquests anys ha continuat tractant la matèria en altres publicacions, ja sigui de manera directa o indirecta) a través d'una obra d'abast cronològic ampli i de contingut reflexiu encara més extens. O potser sigui millor dir que generós. Perquè l'efecte de la reflexió, ja encetada a la primera obra esmentada, és d'una volada